

राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणका लागि राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणका सिकाईहरू

राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको संरचना र कार्य अनुभवबाट राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणको स्थापना र सञ्चालनमा सदुपयोग गर्न सकिने सिकाईहरू ।

नेपालमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको पुनर्संरचना भैरहेको छ । विपद् व्यवस्थापनका अधिकार र जिम्मेवारीहरू संघ, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारहरूमा प्रत्यायोजन भएका छन् । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नीति एवं योजनाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणको स्थापना हुँदैछ । वि.सं. २०७२ को भूकम्प पछि गठन भएको राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले भौतिक संरचनाहरूको पुनर्निर्माण तथा भूकम्प प्रभावितहरूको जीविकोपार्जनमा सहयोग गरिरहेको छ । यस परिप्रेक्ष्यमा सरोकारवालाहरूसँग अन्तर्क्रिया र उपलब्ध दस्तावेजहरूको अध्ययन विश्लेषण गरिएको थियो । राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणलाई उपयुक्त हुने राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणका अनुभव र अन्य देशका सिकाईहरू संक्षेपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

स्पष्ट कार्यक्षेत्र र भूमिका सहितको राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण

अधिकांश सरोकारवालाहरूले पर्याप्त अधिकार र स्पष्ट कार्यक्षेत्र सहितको स्वतन्त्र र स्रोतसम्पन्न प्राधिकरणको आवश्यकता औल्याउनु भएको छ । प्राधिकरणले संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूका साथै निजी क्षेत्र, नागरिक समाज र अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूसँग काम गर्नुपर्छ । यसका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन (२०७४) मा केही संसोधन गर्नुपर्ने हुन्छ । कार्यक्षेत्रसँग सम्बन्धित विचारणीय पक्षहरू निम्न छन् :

- ऐनले विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन गर्न प्राधिकरणलाई प्रदान गरेका यसले नेतृत्व गर्ने कामहरू र अन्य निकायहरूसँग समन्वय गर्ने भूमिकाहरू स्पष्ट गर्न आवश्यक छ ।
- संघीय मन्त्रालयहरू विच एकआपसमा बाझिएका साथै संघ, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारहरूका बाझिएका कामका प्रावधानहरूले द्विविधा र अनावश्यक दोहोरोपना ल्याउन सक्छन् । प्राधिकरणलाई सहयोग गर्न विभिन्न मन्त्रालयहरूमा स्पष्ट कार्य विभाजन हुनुपर्छ । त्यस्तै प्रदेश र स्थानीय तहका विपद् व्यवस्थापनका कार्यक्षेत्र स्पष्ट परिभाषित गरी एकआपसमा र प्राधिकरणसँग परस्पर समन्वय हुनुपर्छ ।
- सन् २००५ मा काश्मिरमा भएको भूकम्प पछि पाकिस्तानले भूकम्प पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना प्राधिकरणको गठन गर्‍यो । सन् २००७ मा राष्ट्रिय विपद् व्यवस्थापन प्राधिकरण गठन भयो । तत् पश्चात् दुबैका भूमिका र कार्यक्षेत्रहरू आपसमा खिचिने अवस्था भयो । तसर्थ प्राधिकरणले अन्य देशका सिकाईहरूबाट सिकेर खास गरी भूमिका र जिम्मेवारीहरूमा हुनसक्ने अनिश्चितता र द्विविधाहरू हटाउन पहल गर्नुपर्छ ।
- प्राधिकरणलाई विपद् व्यवस्थापन कोषको सञ्चालन गर्ने अधिकार हुनुपर्छ । सवल सार्वजनिक अर्थ व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना गरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनमा काम गर्ने निकायहरू परस्परमा जवाफदेही हुनुपर्छ । पुनर्निर्माण प्रक्रियामा ढिलाई हुन नदिन अर्थ मन्त्रालयबाट प्राधिकरणमा समयमै रकम निकास गर्ने प्रभावकारी संयन्त्रको आवश्यकता छ ।

आवश्यकता अनुसार तत्काल विस्तार गर्न सकिने गरी छरितो स्थायी संरचना भएको प्राधिकरण

प्राधिकरणमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण, पूर्वतयारी, प्रतिकार्य र पुनर्निर्माणलाई समेटेर योजना तर्जुमा, अनुगमन, खरिद तथा भण्डारण र अनुसन्धान एवं विकासका लागि आवश्यक इकाईहरू रहेको छरितो स्थायी संरचना हुनुपर्छ । यस्तो केन्द्रीय संरचना ठूला विपद् अवस्थामा आवश्यकता अनुसार तुरुन्तै विस्तार गर्न र जनशक्ति थप गर्न सकिने हुनुपर्छ ।

पुनर्निर्माण प्राधिकरणको सन्दर्भलाई दृष्टिगत गरी प्राधिकरणले आपत्कालीन अवस्थामा तत्कालै प्रभावकारीरूपमा कर्तव्य पालन गर्न, साथसाथै सरकारी तथा अन्य निकायहरूलाई आवश्यक निर्देशन गर्न सक्नेगरी आवश्यक कानूनी व्यवस्था हुनुपर्छ । तसर्थ, विपद् घटना अगावै आवश्यक कानूनी व्यवस्था, नीति तथा मार्गदर्शनहरू तयार गरी विपद् घटना

पश्चात् स्वतः लागु हुने गरी राख्नुपर्छ । यसका अलावा, खासगरी आर्थिक कारोवार तथा करार व्यवस्थापनमा अनुशासन कायम गर्न प्राधिकरणमा पर्याप्त श्रोत साधनयुक्त लेखा परीक्षण र नियन्त्रण प्रणाली हुनुपर्छ ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनका सबै विधाहरू समेट्ने प्रभावकारी प्रणाली

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनका विभिन्न कामहरूलाई भिन्नभिन्न उपायहरू आवश्यक पर्दछन्, विशेषतः

- प्राधिकरणमा स्थानीय अवस्था अनुसार सामाजिक-आर्थिक असमानताहरूका कारण विकसित हुने विपद् सङ्घट्टासन्नता बुझ्ने संस्थागत क्षमता हुनुपर्छ । समुदायको प्रकोपसँगको सम्मुखता र सङ्घट्टासन्नता अनुसार “कोही पछि नछुट्टुन्” भन्ने सिद्धान्त अनुरूप प्राथमिकता निर्धारण गरी कृयाकलापहरू सञ्चालन गरिनुपर्छ ।
- आपतकालीन अवस्थामा तुरुन्तै प्रभावकारी प्रतिकार्य गर्न प्राधिकरणको कार्यसञ्चालन छरितो हुनुपर्छ । छिटो निर्णय गर्ने प्रावधानहरू र आवश्यक आर्थिक श्रोतको विनियोजन हुन आवश्यक छ । छिटोछरितो खरिद प्रकृयाका लागि पूर्वछनोट वा अनुबन्ध करार संयन्त्रहरू मार्फत् वस्तु एवं सेवाहरूको खरिद गर्न सकिन्छ ।
- प्राधिकरणका सबै कार्य सञ्चालनमा सक्षम अनुगमन, मुल्याङ्कन र सिकाई प्रणाली संलग्न भएको हुनुपर्छ । यो प्रणाली संघीय, प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूसँग पनि आवद्ध भएको हुनुपर्छ । सन् २००४ को सुनामी पछि श्रीलङ्काको अनुभवले तथ्याङ्कको अभावमा पुनर्निर्माण योजना प्रभावित हुने देखाएको छ । राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट भएका सिकाई अनुसार प्रभावित जनताहरूका सुझाव, गुनासो र प्रतिक्रिया लिने संयन्त्र पनि हुन राम्रो हुन्छ ।

छरितो स्थायी कर्मचारी व्यवस्था

अन्य कुराका अलावा प्राधिकरणलाई निम्न तथ्यहरूमा आधारित सक्षम कर्मचारीहरू र उच्च गुणस्तरीय नेतृत्व आवश्यक पर्दछ :

- पुनर्निर्माण प्राधिकरणको अनुभवले प्राधिकरणमा कर्मचारी अभाव हुन नदिन उनीहरूको वृत्ति विकास सुनिश्चित गर्ने जनशक्ति योजना हुनपर्ने देखाउँछ । त्यस्तै कर्मचारीको काम, कर्तव्य र जिम्मेवारी तोकिएका कार्यशर्तहरू र नतिजामुखी कार्यसम्पादन मापन पद्धती उपयुक्त हुन्छ ।
- प्राधिकरणको प्रमुख कार्यकारीसँग राजनैतिक भरोसा प्राप्त गर्ने साथै सहजतापूर्वक कर्मचारीतन्त्र सञ्चालन गर्ने क्षमता हुनु अपरिहार्य छ । प्रमुख कार्यकारीले प्राधिकरण भित्र सक्षम व्यवस्थापकीय र प्राविधिक टिम बनाउनुका साथै सरकारी र अन्य सरोकारवालाहरूसँग प्राधिकरणको सुमधुर सम्बन्ध बनाउनु सक्नुपर्छ ।
- प्राधिकरणलाई आवश्यकता पर्दा थप विशेषज्ञता भएका कर्मचारीहरू तत्कालै भर्ना गर्न र काममा लगाउन नीतिगत तथा व्यवहारिक क्षमताको आवश्यकता पर्छ । जस्तो कि दक्ष विशेषज्ञहरू छनोट गरी सूची तयार गर्ने जसलाई विपद् परेका वखत वा पुनर्निर्माण कार्यमा विशिष्ट प्राविधिक काममा खटाउन सकिन्छ ।

विकास साभेदारहरूसँग प्रभावकारी सम्बन्ध र समन्वय

प्राधिकरणले नियमित र व्यवस्थितरूपमा विकास साभेदारहरू र अन्य सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गर्नुपर्छ । निम्न उपायहरू सहयोगी हुन सक्छन् :

- प्राधिकरण र विकास साभेदारहरूविच एउटा औपचारिक समन्वय संयन्त्र सञ्चालन गर्नुपर्छ । कामहरूमा हुनसक्ने ढिलाई र दोहोरोपना हुन नदिन, कामको प्रभावकारीतो अभिवृद्धि गर्न र सबै साभेदारहरूले दिएका अनुदान उचित तवरले लक्षित उद्देश्यमा सदुपयोग भएको सुनिश्चित गर्न आवश्यक मापदण्ड समावेश गर्नुपर्छ ।
- साभेदारहरूसँगको समन्वय मौजुदा संरचनाहरूमा पनि विकास गर्न सकिन्छ जस्तो कि विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि राष्ट्रिय कार्यमञ्च । पुनर्निर्माण प्राधिकरण र विकास साभेदारहरूको हाउजिड, रिक्भरी र रिक्न्स्ट्रक्सन प्लेटफर्म जस्ता संयन्त्रहरूबाट पनि सिक्न सकिने अनुभवहरू छन् ।
- विपद् जोखिमहरू र सङ्घट्टासन्नताहरूका बारेमा तत्कालीन अवस्थाको यथार्थ जानकारी दिन सबैको सहज पहुँच हुने सूचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना र सञ्चालन गर्नुपर्छ ।

यो संक्षिप्त नीतिगत सुझाव नीति तथा संस्थागत सहयोग परियोजनाका दिनानाथ भण्डारी र किस होडरले तयार गर्नु भएको कार्यपत्र “नेपालमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण स्थापना गर्न राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको पुनरावलोकन (मार्च, २०१९)” बाट तयार गरिएको हो । यो परियोजना संयुक्त अधिराज्यको अन्तर्राष्ट्रिय विकास विभागको आर्थिक सहयोगमा सञ्चालन भएको छ र नेपाल सरकारका निकायहरू र सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई जलवायु परिवर्तन र विपद् उत्थानशीलता सम्बन्धित योजना तर्जुमा, नीति निर्माण र संस्थागत विकासमा अनुसन्धान र विश्लेषणबाट प्राप्त प्रमाणमा आधारित सुझावहरू प्रदान गर्दछ । यस कार्यपत्रमा व्यक्त दृष्टिकोणहरूले संयुक्त अधिराज्य सरकारका विचारहरूको प्रतिनीधित्व गर्छन् भन्ने छैन । थप जानकारीका लागि PIFNepal@opml.co.uk मा सम्पर्क गर्नुहोस् ।